

**UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA”
FACULTATEA DE FILOSOFIE ȘI ȘTIINȚE SOCIAL-
POLITICE
IAȘI**

***-REZUMATUL TEZEI DOCTORALE-*
SIMBOLISMUL ONIRIC ÎN PICTURA LUI SALVADOR
DALÍ.
APLICAȚII SEMIOTICE**

**Coordonator științific:
Prof. univ. dr. Traian-Dinorel Stănciulescu**

**Doctorand:
Diana-Elena Vizitiu**

2017

Cuprins

CONSIDERAȚII INTRODUCȚIVE / 7

Partea I

ORIZONTURI ALE SIMBOLISMULUI PICTURAL.

REPERE CONCEPTUAL-METODOLOGICE / 14

Capitolul 1

CONSIDERAȚII SEMIOTICE ASUPRA LIMBAJULUI-OBIECT.

SIMBOLISMUL ONIRIC / 15

1.1. De la semn la simbol / 15

1.1.1. Relația semn-simbol. De la semnul arbitrar la simbolul motivat / 16

1.1.2. Tipuri de clasificare a simbolurilor / 18

1.1.2.1. Simbolul pictural, „nucleu dur” al operei de artă / 23

1.1.2.2. Conotativitatea simbolului pictural / 27

1.2. Visul ca element definitoriu al ființei umane.

Perspective disciplinare / 30

1.2.1. Sensuri arhaice / 31

1.2.2. Interpretări creștine / 33

1.2.3. Înțelesuri filosofice / 33

1.2.4. Ipostaze psihanalitice / 36

1.3. De la vis la simbol: sensuri psihanalitice ale picturii lui Salvador Dalí / 39

Capitolul 2

PICTURA ÎN ORIZONTUL METODOLOGIEI SEMIOTICE / 48

2.1. Perspective interdisciplinare utilizate în cercetare / 50

2.2. Oportunitatea metodologiei semiotice în decodificarea limbajului simbolic (dalinian) / 52

Partea a II-a

LIMBAJUL PICTURAL DALINIAN – O ANALIZĂ SEMIOTICĂ / 65

Capitolul 3

PARAMETRI ESENȚIALI AI GRAFULUI SEMIOTIC: SALVADOR DALÍ, O SEMIOZĂ DEPLIN TRĂITĂ / 66

3.1. Creatorul – emitent al operei picturale / 67

3.1.1. Influențe asupra tehnicii compoziționale /68

3.1.2. Inspirații esențiale în opera daliniană / 73

3.2. Determinări contextuale în creația lui Dalí / 74

3.2.1. Avangardismul Academiei de Arte de la Madrid / 78

3.2.2. Descoperirea psihanalizei freudiene / 79

3.2.3. Apartenența la gruparea suprarealistă / 79

3.2.4. Interacțiunea cu poporul american / 81

3.2.5. Influențe ale politicului / 83

3.2.6. Știință și religie, o intersecție originală / 84

3.3. Metoda paranoico-critică, cod inovativ dalinian în pictura suprarealistă / 88

Capitolul 4

DALÍ ȘI PSIHANALIZA: O INTERFERENȚĂ ESENȚIALĂ / 92

4.1. Teorii premergătoare inconștientului psihanalitic / 92

4.2. Elementele de psihanaliză prezente în simbolismul dalinian / 96

4.2.1. Salvador Dalí între Freud, Jung și Adler / 99

4.2.2. Rolul procesului de sublimare în opera daliniană / 104

4.2.3. Interpretare abuzivă ca exercițiu psihanalitic: cazul *Îngerul* lui Millet / 107

Partea a III-a

APLICAȚII SEMIOTICE ASUPRA PICTURILOR DALINIENE CU TEMĂ ONIRICĂ / 113

Capitolul 5.

SIMBOLISMUL ONIRIC DALINIAN / 114

5.1. Simboluri onirice în pictura lui Salvador Dalí, o posibilă clasificare: viață, moarte, sexualitate / 115

5.1.1. Simboluri ale vieții. Simboluri ale (re)nașterii / 121

5.1.1.1. Oul / 121

5.1.1.2. Scoica / 124

5.1.1.3. Rodia / 126

5.1.2. Simboluri sexuale / 128

5.1.2.1. Pâinea / 130

- 5.1.2.2. Cârja / 132
- 5.1.2.3. Pălăria / 134
- 5.1.2.4. Leul / 135
- 5.1.3. Simboluri ale morții / 135
 - 5.1.3.1. Lăcusta / 138
 - 5.1.3.2. Furnica / 139
 - 5.1.3.3. Măgarul / 141
- 5.2. Clasificarea simbolurilor daliniene după geneza lor / 143
 - 5.2.1. Categoria simbolurilor consacrate / 143
 - 5.2.2. Categoria simbolurilor trăite / 148

Capitolul 6

SALVADOR DALÍ: PRIN MESAJ, DINCOLO DE ZGOMOTE, RECEPTAREA / 154

- 6.1. O viziune semiotică asupra mesajului pictural / 155
 - 6.1.1. Analiza picturii *Chipul războiului*. Exemplu de operă simplă / 158
 - 6.1.2. Analiza picturii *Plăceri iluminate*. Exemplu de operă complexă / 163
- 6.2. Apariția „zgomotelor” în relația pictor – operă de artă – consumator de artă: considerații critice / 170
- 6.3. Creația daliniană din perspectiva receptorului / 174
 - 6.3.1. Raportul dintre receptorul avizat și cel neavizat / 177

6.3.2. *Opera deschisă*: creativitatea receptării în comunicarea artistică daliniană / 184

6.3.3. Perceperea „metodei paranoico-critice” de către publicul receptor / 187

6.4. În loc de sinteză: aportul creației daliniene în arta contemporană. Dalí, precursor al artei postmoderne? / 193

6.4.1. Dalí dincolo de arta modernă. Drumul spre arta pop / 194

6.4.2. Influențe daliniene în arta contemporană/198

CONCLUZII DESCHISE / 204

Lista picturilor și graficelor din lucrare / 212

BIBLIOGRAFIE / 214

CUVINTE CHEIE: artă, Dalí, graf semiotic, psihanaliză, interdisciplinaritate, simbol, analiză.

1. Prezentarea temei cercetării

Limbajul simbolic reprezintă unul din limbajele fundamentale specifice ființei umane. Interesul pentru înțelegerea și dezvoltarea acestuia a existat dintotdeauna. Specialiști din diferite domenii au dedicat cărți întregi deslușirii simbolurilor întâlnite încă din pictogramele străvechi, regăsite în locuri din toată lumea, până la simbolurile contemporane create mai ales în domenii precum IT sau marketing. Cărțile care stau la baza tuturor culturilor, indiferent de contextele avute în vedere, sunt pline de limbaje simbolice, acestea fiind de cele mai multe ori greu accesibile unui cititor neinițiat.

Arta, în special cea vizuală, evidențiază cel mai mult tipul acesta de limbaj nonverbal. Pasiunea mea pentru descoperirea simbolurilor în picturile marilor artiști, indiferent de perioada în care au creat, m-a determinat să aleg pentru cercetarea doctorală o temă care să cuprindă identificarea și decodificarea limbajului simbolic pictural. Cum acest subiect nu ar putea să fie explicat într-o teză limitată ca număr de pagini, am decis să aleg un reprezentat de bază al utilizării limbajului simbolic, iar această alegere nu a fost una dificilă, deoarece, din punctul meu de vedere, există un pictor care s-a detașat cu mult față de ceilalți reprezentanți ai acestui gen de artă vizuală. Artistul este Salvador Dalí, iar, așa cum voi arăta în această lucrare, limbajul simbolic utilizat de acesta este unic prin simbolurile realizate în marea lor majoritate chiar de el însuși.

Acesta este unul dintre motivele pentru care am ales să studiez modalitatea prin care artistul spaniol a creat și utilizat un astfel de limbaj.

Un alt motiv, cel al alegerii titlului *Simbolismul oniric în pictura lui Salvador Dalí*, are la bază interesul personal – care a crescut chiar în decursul acestor trei ani – pentru domeniul psihanalizei și interesul pentru înțelegerea fenomenului visării. Consider că este un subiect captivant pentru majoritatea oamenilor, indiferent de bagajul de cunoștințe referitoare la aceste domenii, psihanaliza și visul constituind concepte de bază pentru noi toți. Desigur că tema aleasă de mine se adresează în special studenților, absolvenților sau chiar specialiștilor de filosofie, artă, semiotică vizuală sau psihologie, însă, așa cum se va vedea din cele scrise, cercetarea se poate adresa oricui este interesat de chestiuni ce țin de simbolism, onirism și artă picturală.

Ca parte esențială a domeniului semiotic, *semiotica vizuală* a devenit subiect de interes major pentru mulți autori din toată lumea. Amintesc aici doar o mică parte din autorii care au scris articole interesante sau chiar cărți care pot reprezenta un instrument de bază pentru cei interesați să aprofundeze această latură a semioticii: Roland Barthes, Louis Marin, John Berger, Göran Sonesson, Mieke Bal, Norman Bryson și alții. Prin această lucrare, sper să aduc un plus de noutate acestui domeniu al semioticii care se află în plină accensiune.

La începutul cercetării mele credeam că nu voi găsi cărți care să prezinte viața, modalitatea de lucru și lucrările artistului

spaniol, însă, cu cât căutarea a devenit mai riguroasă, cu atât am descoperit că sunt câțiva autori care au dedicat cărți întregi prezentării operei lui Dalí. Aici amintesc pe Robert Descharnes, Gilles Neret, Eric Shanes, Victoria Charles, Alain Bosquet și alții¹. Deși există mai mulți autori care au scris despre pictorul spaniol, nu pot să nu observ o repetare a celor amintite de aceștia. Există, astfel, din punctul meu de vedere, un tipar prezent la toți acești autori, tipar peste care niciunul nu a sărit și care limitează cititorului viziunea asupra înțelegerii creației artistului spaniol. Consider că acest model urmat de fiecare autor în parte este unul limitat deoarece nu se trece dincolo de partea vizibilă a limbajului pictural constituit de Salvador Dalí, ci se rămâne la chestiunile ce țin de viața sa, de ceea ce el a creat, de pasiunile sale.

Ceea ce eu încerc să fac în această teză are în vedere, în primul rând, trecerea peste aceleași lucruri spuse de atâtea ori de alți autori, și să prezint o viziune nouă, care să scoată în evidență relația dintre picturile lui Salvador Dalí și lumea onirică. Această relație, odată dezvoltată, va deschide calea spre înțelegerea limbajului simbolic specific artistului spaniol, iar acesta consider că este un

¹ Alain Bosquet, *Convorbiri cu Dalí*, Editura Humanitas, București, 2001; Victoria Charles, *Dalí*, Parkstone Press International, New York, 2011; Robert Descharnes, Gilles Neret, *Salvador Dalí*, Published by Benedikt Taschen, Köln, 1989; Fiorella Nicosia, *Viața și opera lui Dalí*, Editura Adevărul Holding, București, 2009; Michael Elsohn Ross, *Salvador Dalí and the Surrealists: their Lives and Ideas: 21 Activities*, Published by Chicago Review Press, Chicago, 2003; Eric Shanes, *The Life and Masterworks of Salvador Dalí*, Parkstone International, New York, 2012.

avantaj al cercetării mele. Însă, acesta este doar unul din aspectele pe care le am în vedere.

O altă noutate adusă acestei teme o reprezintă abordarea interdisciplinară. Astfel, pe lângă metode specifice semioticii, despre care voi discuta pe larg în decursul tezei, utilizez metode ale psihanalizei, ale hermeneuticii și ale fenomenologiei pentru a oferi o analiză integratoare asupra operei daliniene.

Prin utilizarea metodei psihanalitice, voi analiza personalitatea artistului Salvador Dalí, voi sublinia acțiuni din comportamentul său care ajută la dezvoltarea creativității, voi dezvolta un exemplu de interpretare psihanalitică realizată de însuși Dalí, chiar dacă acest lucru s-a întâmplat poate la nivel inconștient, și voi încerca să observ ce relație există între emitentul – creator și marii reprezentanți ai psihanalizei, prin raportare la teoriile esențiale dezvoltate de aceștia.

Hermeneutica se regăsește, cu siguranță, pe tot parcursul tezei, aceasta combinându-se cel mai mult cu metodele semioticii, deoarece în cazul unei semiotici vizuale, nu putem să nu interpretăm sensurile care se oferă privitorilor. În capitolul dedicat clasificării și decodificării simbolurilor onirice utilizate de Dalí, este esențială interpretarea acestora din diferite perspective, amintind și de înțeleșurile oferite în diferite civilizații (am aici în vedere simbolurile arhicunoscute de toate civilizațiile, simboluri care aparțin inconștientului colectiv).

La nivel metodologic, totuși, semiotica va reprezenta instrumentul esențial în dezvoltarea relației dintre emitentul –

creator, opera de artă și receptor. Utilizarea modelului deschis al grafului semiotic îmi va permite să ajung de la chestiunile generale ce țin de creativitatea lui Dalí, la punctul de interes major al tezei, și anume importanța simbolului oniric în pictura artistului spaniol. Graful semiotic, spre deosebire de alte modele închise, are marele avantaj de cuprindere a unui număr mare de parametri care apar în dialogul dintre artist și privitor, amintind aici: *emițătorul, canalul, contextul, mesajul, codurile, zgomotele, receptorul, scopul și finalitatea*. Prin schițarea acestui model se va observa mai ușor legăturile care se creează între parametrii existenți.

Pornind de la sublinierea și dezvoltarea parametrilor amintiți, graful semiotic oferă și posibilitatea de extindere a unor parametri importanți pentru cercetarea mea și de creare a unor teze pe seama acestor parametri. Dau ca exemplu aici *codul simbolic*, cod ce rezultă din interacțiunea emitentului, contextului și a mesajului pictural, din care vor rezulta o serie de observații, de teze și chiar concluzii cu privire la limbajul simbolic dalinian.

Suplimentar modelului grafului, amintesc aici utilizarea metodei dezvoltate de Noam Chomsky, prin care acesta oferea textului o analiză structurală ce cuprindea *structura de profunzime* și *structura de suprafață*. Pentru a încerca să demonstrez rolul esențial al simbolului în opera lui Salvador Dalí, voi descompune pictura în elemente ce țin de structura de profunzime și elemente ce țin de structura de suprafață. Plec cu presupuziția că simbolul este singurul element al picturilor care se regăsește atât în structura de suprafață – căreia îi voi atribui elementele vizibile de pe suprafața pictată, cât și

în structura de profunzime – căreia îi voi atribui elementele și ideile invizibile care stau „în spatele” pânzei de lucru. Vom vedea cum această metodă va influența modalitatea de analiză a simbolului pictural dalinian.

2. Structura tezei

Cercetarea mea este structurată pe trei părți, fiecare parte având câte două capitole, astfel:

În prima parte a tezei, *Orizonturi ale simbolismului pictural. Repere conceptual-metodologice*, sunt dezvoltate conceptele esențiale care se regăsesc pe tot parcursul tezei și este prezentată, de asemenea, metodologia utilizată în această cercetare interdisciplinară. Astfel, în primul capitol, *Considerații semiotice asupra limbajului-obiect. Simbolismul oniric*, am în vedere prezentarea diferitelor definiții ale conceptelor simbol, vis, onirism. Voi oferi clasificări pentru cea mai importantă clasă de semne – simbolul – evidențiind trăsăturile simbolului pictural și rolul acestuia în opera de artă, subliniind cele mai importante accepțiuni ale visului prin prisma mai multor contexte, urmând ca la final să observăm ce relație se naște între simbol și visul văzut din perspectivă psihanalitică.

În al doilea capitol, *Pictura în orizontul metodologiei semiotice*, am în vedere sublinierea importanței picturilor, ca parte esențială a imaginilor vizuale, în orizontul semiotic. Aici arăt cum, prin analiza și decodificarea operelor de artă, semiotica vizuală aduce un plus de noutate semioticii clasice interesată mai ales de

interpretarea textelor, iar apoi prezint caracterul interdisciplinar al acesteia, dezvoltând punctul esențial, scheletul pe care se va construi toată cercetarea, de fapt, și anume modelul grafului semiotic.

A doua parte a tezei, Limbajul pictural dalinian, prezint efectiv ce anume stă la baza limbajului simbolic instituit de artistul spaniol. Astfel, în capitolul al treilea, Parametri esențiali ai grafului semiotic: Salvador Dalí, o semioză deplin trăită, voi detalia care au fost influențele esențiale atât asupra tehnicii compoziționale, cât și asupra temelor dezvoltate de Dalí. În acest sens, se vor evidenția: parametrul emitent-creator al situației de comunicare și parametrul contextual. Vom vedea cum artiști, precum: Leonardo da Vinci, Rafael sau Vermeer au avut un impact esențial în dezvoltarea tehnicilor utilizate de Dalí, amintind, de exemplu, despre proporția divină dezvoltată de da Vinci. Contextele în care artistul spaniol a creat au avut, cu siguranță, un rol important în crearea de teme inedite, iar pentru a vedea cum anume a fost inspirat de acestea, voi încerca să identific toate contextele în funcție de schimbările tematice din opera lui Dalí.

Capitolul al patrulea, *Dalí și psihanaliza: o interferență esențială*, reprezintă o extindere a unui punct din capitolul al treilea, și anume dezvoltarea *contextului psihanalitic* în raport cu creatorul Salvador Dalí. Din toate contextele identificate, am ales să îl dezvolt pe acesta, deoarece pornind de aici voi încerca să descopăr relația dintre opera daliniană și inconștientul care se manifestă mai ales prin vis. În acest capitol definesc inconștientul, așa cum a fost el

înțeleas de diferiți filosofi (chiar dacă nu utilizau termenul „inconștient”) și psihanalisti. Vedem, așadar, cum anume inconștientul l-a inspirat de artistul spaniol să creeze atâtea opere care au la bază limbajul simbolic specific lumii onirice.

A treia parte a tezei, Aplicații semiotice asupra picturilor daliniene cu temă onirică, reprezintă partea aplicativă a cercetării mele, care, de altfel, este o noutate în ceea ce privește cercetarea asupra oricăror pictori, indiferent de perioada în care a trăit. Din căutările mele, nu am găsit nicio lucrare care să aprofundeze în așa fel opera unui artist, cu atât mai mult limbajul simbolic dezvoltat de acesta. Astfel, în capitolul al cincilea, *Simbolismul oniric dalinian*, mergând până la acel „nucleu dur” al operelor picturale, dar și al acestui întreg limbaj simbolic nonverbal, despre care am tot spus, voi analiza simbolurile regăsite în picturile lui Salvador Dalí. Aici argumentez și motivul pentru care atunci când mă refer la simbolismul pictural dalinian, utilizez sintagma *simbolism oniric*.

În acest capitol se regăsesc clasificări ale simbolului în pictura lui Dalí, văzând că majoritatea simbolurilor sunt create de artist. Desigur că voi exemplifica și simboluri cunoscute ca arhetipuri culturale sau simboluri împrumutate din psihanaliza freudiană, dar esențial este de văzut cum, în picturile artistului spaniol, unele simboluri cunoscute cu semnificații clare, vor căpăta noi sensuri în urma decodificării acestora, în funcție de celelalte elemente constitutive regăsite pe pânza pictată. Relația semnificat-semnificant devine, așadar, mai interesantă în cazul simbolurilor

daliniene, deoarece cu fiecare analizare a unei noi picturi descoperim sensuri inedite pentru ochii privitorului.

Ultimul capitol al cercetării, *Salvador Dalí: prin mesaj, dincolo de zgomote, receptarea*, care reprezintă și deznodământul a tot ceea ce voi prezenta în celelalte părți ale tezei, este esențial în completarea comunicării complexe dintre artistul-emitent, opera de artă și receptorul operelor de artă, receptor care, de altfel, oferă și continuitate limbajului simbolic oniric instituit de Salvador Dalí.

În acest ultim capitol, voi lua ca exemple două picturi diferite din multitudinea de opere daliniene și, oferindu-le titlul de macrosemne, voi analiza părțile lor constitutive, identificând, printre altele, elementele care pot avea rol de *simbol*, evidențiind cum, prin sensurile pe care aceste simboluri le dobândesc în ochii privitorului, operele de artă pot semnifica idei care nu sunt neapărat clare la nivel de semnificant.

3. Despre simbolul oniric dalinian

În cadrul tezei am identificat categoriile esențiale de simboluri, după tema onirică avută în vedere, din opera lui Dalí. Acestea sunt: simboluri ale vieții (sau ale (re)nașterii), simboluri sexuale, simboluri ale morții. Se poate vedea, astfel, că preocupările artistului erau de factură filosofică, marile teme dezbătute de atâția filosofi regăsindu-se în picturile sale.

Alături de simbolurile împrumutate de la Freud, spuneam că majoritatea elementelor constitutive regăsite pe pânzele pictate de

Dalí au fost create de el însuși. Inventarea acestor simboluri proprii pot fi văzute din două perspective:

1. Prima perspectivă privește realizarea de simboluri ilogice, iraționale, care nu sunt întâlnite în mod normal. În acest caz, artistul spaniol introduce viziuni noi atât la nivel semnificant, prin apariția în majoritatea tablourilor a unor figuri necunoscute oamenilor, cât și la nivel de semnificat, prin atribuirea unor semnificații obișnuite pentru alte obiecte cunoscute de noi acestor figuri necunoscute. Picturile² care au în componența lor acest tip de simboluri permit privitorului să intre mai ușor în atmosfera onirică, visul fiind de cele mai multe ori locul în care ne apar obiecte care în starea de veghe nu există.

Privitorul acestui tip de picturi, atunci când va încerca să găsească o explicație logică a simbolurilor, primul lucru la care se va gândi, dacă este un privitor îndeajuns de avizat, va fi acea clasă de vise prezentată de Freud, și anume „grupa viselor lipsite deopotrivă de sens și claritate, care sînt incoerente, obscure și absurde”³. Această descriere se potrivește picturilor daliniene de acest fel, cel puțin la o prima vedere. De regulă, artistul a lăsat unele indicii pe pânza pictată, indicii care provin din realitate, astfel că, urmărind toate elementele constitutive, inclusiv culorile alese și

² O mică parte din cele mai bune exemple de picturi care demonstrează cele spuse sunt: *Marele masturbator*, *Enigma dorinței*, *Nașterea dorințelor lichide*, *Îngerul arhitectural al lui Millet* și altele.

³ Sigmund Freud, *Interpretarea viselor*, Traducere Nicolae Anghel, Editura Măiastra, București, 1991, p. 15.

titlul picturii, putem atribui sensuri concrete chiar și simbolurilor incoerente. Acestea din urmă au un rol esențial în demonstrarea influenței visului în creativitatea lui Dalí, dar au și rol de a asigura artistului aprecierea tuturor receptorilor, datorită unicității lor.

2. A doua perspectivă privește împrumutarea unor obiecte obișnuite din viața de zi cu zi și atribuirea de noi semnificații care nu au întotdeauna justificări raționale. Astfel, obiecte precum: pâinea, dulapul, cârja, rocile de la malul mării și altele, așa cum am arătat în teză, capătă semnificații deosebite față de cum le știm noi, pâinea devenind simbol sexual prin antropomorfizare, dulapul se transformă în corp uman și capătă semnificații psihanalitice, cârja devine un simbol conotativ deoarece primește mai multe semnificații în funcție de reprezentarea picturală, rocile se transformă în simboluri care scot la suprafață pulsuni ale pictorului. La fel ca celelalte simboluri amintite la primul punct, și în acest caz subliniez rolul esențial al prezenței acestora în tablourile daliniene, deoarece prin folosirea lor, emitentul transmite receptorului mesaje care au la bază coduri simbolice rezultate din sublimarea diferitelor pulsuni care influențau creativitatea artistului la un nivel mai mult sau mai puțin conștient.

*

Ceea ce la început era o idee probabilă, acum, la finalul cercetării, acest fapt este unul evident: simbolismul oniric și-a lăsat

amprenta categoric în picturile lui Salvador Dalí. Pe scurt, pentru a ajunge la acest rezultat, am realizat trei obiective esențiale: dezvoltarea situației de comunicare creată între artist și receptor – pentru a vedea cum anume pot ajunge mesajele simbolice la privitor; am subliniat influențele psihanalitice asupra picturilor lui Dalí, inclusiv descoperirea relației care s-a dezvoltat între artist și lumea onirică. Al treilea obiectiv a fost cercetarea unei posibile continuități a limbajului simbolic dalinian – care, așa cum am arătat în ultimul capitol, este destul de prezent în operele unor artiști contemporani. Prin realizarea acestor obiective, s-a demonstrat și obiectivul principal amintit mai sus.

4. Bibliografie esențială

1. ***, Julien Levy Gallery, *Salvador Dalí*, Gallery Catalogue, New York, 1939.
2. Barthes, Roland, *Imagine Music Text*, Fontana Press, London, 1977.
3. Berger, John, *Ways of Seeing*, Published by the British Broadcasting Corporation and Penguin Books, London, 1972.
4. Bosquet, Alain, *Convorbiri cu Dalí*, Editura Humanitas, București, 2001.
5. Carpov, Maria, *Captarea sensurilor. Coordonate analitice*, Editura Eminescu, București, 1987.

6. Chandler, Daniel, *Semiotics. The Basics*, second edition, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York, 2007.
7. Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dictionnaire des symboles. Mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*, Editions Robert Laffont et Editions Jupiter, Paris, 1982.
8. Cirlot, Juan Eduardo, *Pictura contemporană*, Editura Meridiane, București, 1969.
9. Cirlot, Juan Eduardo, *A Dictionary of Symbols*, Translate by Jack Sage, Second Edition, Routledge and Kegan Paul, London, 1971.
10. Dalí, Salvador, *Viața secretă a lui Salvador Dalí povestită de Salvador Dalí*, Editura Cartier, Chișinău, 1996.
11. Dalí, Salvador, *Încornorații vîrstnicei picture moderne*, Editura Est, București, 1997.
12. Dalí, Salvador, *The Collected Writings of Salvador Dalí*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
13. Dalí, Salvador, *Jurnalul unui geniu*, Editura Humanitas, București, 2012.
14. Descharnes, Robert, Neret, Gilles, *Salvador Dalí*, Published by Benedikt Taschen, Köln, 1989.
15. Dufrenne, Mikel, *Fenomenologia experienței estetice*, Editura Meridiane, București, 1976.
16. Dumitrescu, Marius, *Psihanaliza aplicată în filosofie și artă*, Editura Sedcom Libris, Iași, 2014.

17. Durand, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998.
18. Durand, Gilbert, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, Editura Nemira, București, 1999.
19. Eco, Umberto, *Signo*, Editorial Labor, Barcelona, 1988.
20. Eco, Umberto, *Opera deschisă*, Editura Paralela 45, București, 2002.
21. Eliade, Mircea, *Imagini și simboluri*, Editura Humanitas, București, 1994.
22. Evseev, Ivan, *Cuvânt – simbol – mit*, Editura Facla, Timișoara, 1983.
23. Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1994.
24. Fârte, Gheorghe-Ilie, *Comunicarea. O abordare praxiologică*, Editura Demiurg, Iași, 2004.
25. Foster, Hal, Krauss, Rosalind, Bois, Yve-Alain, Buchloh, Benjamin H. D., *Art Since 1900. Modernism, Antimodernism, Postmodernism*, Thames & Hudson Ltd., London, 2004.
26. Freud, Sigmund, *Interpretarea viselor*, Editura Măiastra, București, 1991.
27. Freud, Sigmund, *Dincolo de principiul plăcerii*, Editura Trei, București, 1996.
28. Freud, Sigmund, *Psihanaliză și artă*, Editura Trei, București, 1996.

29. Freud, Sigmund, *Opere. Psihologia inconștientului*, vol. 3, Editura Trei, București, 2010.
30. Freud, Sigmund, *Opere. Introducere în psihanaliză*, vol. 10, Editura Trei, București, 2004.
31. Freud, Sigmund, *A General Introduction to Psychoanalysis*, Wordsworth Editions Limited, London, 2012.
32. Jung, Carl Gustav, *Analiza viselor*, Editura Aropa, București, 1998.
33. Jung, Carl Gustav, *Opere complete. Viața simbolică*, Editura Trei, București, 2014.
34. Laplanche, Jean, Pontalis, J.B., *Vocabularul psihanalizei*, Editura Humanitas, București, 1994.
35. Marcus, Solomon, *Paradigme universale*, Editura Paralela 45, Pitești, 2011.
36. Marin, Louis, *Comparative Criticism: A Yearbook*, vol. 4, Cambridge University Press, Cambridge, 1982.
37. Nae, Cristian *Moduri de a percepe arta. O introducere în teoria artei moderne și contemporane*, Editura Polirom, Iași, 2015.
38. Nietzsche, Friedrich, *Nașterea Tragediei*, Editura Pan, București, 1992.
39. Nicosia, Fiorella, *Viața și opera lui Dalí*, Editura Adevărul Holding, București, 2009.

40. Perkins, David N., *The Intelligent Eye: Learning to Think by Looking at Art*, The Getty Center for Education in the Arts, Santa Monica - California, 1994.
41. Rose, Gillian, *Visual Methodologies. An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*, SAGE Publications Ltd, London, 2001.
42. Ross, Michael Elsohn, *Salvador Dalí and the Surrealists: their Lives and Ideas: 21 Activities*, Published by Chicago Review Press, Chicago, 2003.
43. Shanes, Eric, *The Life and Masterworks of Salvador Dalí*, Parkstone International, New York, 2012.
44. Sonesson, Göran, *Lecture 1: The Quadrature of the Hermeneutic Circle. Historical and Systematic Introduction to Pictorial Semiotics*,
<http://projects.chass.utoronto.ca/semiotics/cyber/Sonesson1.pdf>.
45. Stănciulescu, Traian D., Belous, Vitalie, Moraru, Ion, *Tratat de creatologie*, Editura Performantica, Iași, 1998.
46. Stănciulescu, Traian Dinorel, *La început a fost semnul. O altă introducere în semiotică*, Editura Performantica, Iași, 2004.
47. Webb, Jen, *Understanding Representation*, Sage Publication Ltd., 2009.
48. Wunenburger, Jean-Jacques, *Filozofia imaginilor*, Editura Polirom, Iași, 2004.